

Rybka, Eugeniusz

"Poland - the Land of Copernicus", Bogdan Suchodolski, Wrocław 1973 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 22/2, 377-380

1977

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

entelechii, jeśli spróbujemy ją interpretować filozoficznie i dokonywać na jej podstawie daleko idących ekstrapolacji filozoficznych, co zresztą uczynił Driesch-metafizyk. Trzeba wszelako pamiętać, iż przyjęta przez niego dualistyczna w sensie ontologicznym interpretacja była funkcją mechanistycznej odmiany ówczesnego materializmu. Przykładów takiej wzajemnej zależności teorii można przytoczyć wiele. Przypomnijmy, że podobnie rzecz się miała z teorią ektropizmu F. Auerbacha, której nadawano witalistyczno-ontologiczne interpretacje. Tę z kolei teorię zrodziła ograniczoność dziewiętnastowiecznej termodynamiki i, podobnie jak witalizm Driescha zwrócił uwagę na zjawiska regulacji teoria ektropizmu pośrednio przyczyniła się do rozwoju w XX wieku termodynamiki procesów nieodwracalnych. Zresztą o tych wzajemnych zależnościach między koncepcją mechanistyczną i witalistyczną napomyka autor mimochodem w swej książce, nie przywiązuje jednak do nich, jak się wydaje, dość wielkiej wagi i pomniejsza znaczenie konsekwencji płynących z takiego ich ujęcia. A czyni to z wyraźną szkodą dla formułowanych przez siebie ogólnych wniosków dotyczących prawidłowości, które rządziły w XIX wieku rozwojem mechanicyzmu. Zgromadzony w książce obszerny i niezwykle interesujący materiał historyczny poddawano, jak można sądzić, wciąż jeszcze nazbyt rzadko wnikliwszym analizom teoretycznym, metodologicznym bądź filozoficznym, choć zawsze okazują się one pożyteczne przy opracowywaniu tak ogólnej problematyki, jak ta, która zainteresowała autora. Obserwacja ta nie jest niczym zaskakującym, jeśli zna się niechęć historyków nauki do podobnych operacji, które zwykle traktują oni jako niedopuszczalne „modernizowanie” historii. Autor omawianej książki, Jan Janko, nie podzielał jednak tego przekonania historyków i książka jego nader dodatnio wyróżnia się wśród ogłaszanych ostatnio rozpraw historycznonaukowych. Rozrzucone w niniejszej recenzji uwagi krytyczne trzeba traktować jako wyraz prawdziwego zainteresowania osiągniętymi przez autora wynikami i szczerego uznania dla wykonanej przezeń pracy.

Andrzej Bednarczyk
(Warszawa)

Poland — the Land of Copernicus. Editor in-chief Bogdan Suchodolski. Wrocław 1973, 231 s. 65 ilustr.

Polish Academy of Sciences — The Institute of the History of Science and Technology.

W lutym 1973 r. — z okazji Roku Kopernikowskiego — ukazało się drukiem w języku angielskim dzieło zbiorowe przedstawiające obraz Polski w epoce Kopernika w różnorodnych aspektach społeczno-kulturalnych. Redaktorem książki, która składa się z 11 artykułów, jest Bogdan Suchodolski. Nazwiska tłumaczy podano przy końcu każdego artykułu. Przekłady zostały zweryfikowane przez George'a Bidwella.

Książkę otwiera artykuł Marii Kiełczewskiej-Zaleskiej, zatytułowany *Poland in Europe (Polska w Europie)*. Scharakteryzowano w nim terytorium Polski na przełomie XV i XVI stuleci jako federacji dwóch państw o łącznej powierzchni 800 000 km², wielonarodowościowej i zróżnicowanej w różnych jej częściach. W artykule omówiono polityczny podział Europy na początku XVI w., pozycję Polski wobec rozgrywających się wydarzeń politycznych, w szczególności zaś problem wprawdzie już upadającego, znajdującego jednak dość silne poparcie Zakonu Krzyżackiego. Przedstawiono również ekonomiczną sytuację Polski.

Drugi artykuł, napisany przez Bogusława Leśnodorskiego, zatytułowany *The Commonwealth of Poland and Lithuania in the 15-th and 16-th century (Federacja polsko-litewska w XV i XVI stuleciach)*, daje obraz stosunków we-

wewnętrznych w państwie polsko-litewskim w epoce Kopernika, opisując Unię między Królestwem Polskim a Wielkim Księstwem Litewskim, która to unia przerodziła się później w inkorporację Księstwa. W artykule scharakteryzowane zostały tendencje absolutystyczne Kazimierza Jagiellończyka, jak również pozycja zajmowana przez szlachtę wobec polityki króla. Omówiono przy tym rozwój demokracji szlacheckiej i walkę szlachty z magnatami.

Trzeci artykuł pióra Mariana Biskupa, noszący tytuł *Royal Prussia in the times of Copernicus (Prusy Królewskie w czasach Kopernika)* przedstawia tło historyczne, społeczne i kulturalne, na którym rozwijała się działalność publiczna Mikołaja Kopernika. Interesująco ujęty artykuł zawiera liczne informacje na temat pozycji politycznej, jaką Prusy Królewskie — świeżo przyłączone — zajmowały w Państwie Polskim, jakie problemy dominowały wówczas na tych ziemiach i jaką rolę w ich rozwiązywaniu odgrywało biskupstwo warmińskie. Artykuł daje wierny obraz tego, czym żyła kapituła warmińska, a więc i Kopernik, w pierwszej połowie XVI w. i jakimi problemami musiał się on zajmować w swej bogatej działalności społecznej.

Następny z kolei czwarty artykuł napisał Andrzej Wyczański. Tytuł tej publikacji — *The Social Groups of the Polish Society (Grupy społeczne w społeczeństwie polskim)*. Główną treścią artykułu jest charakterystyka grup, na jakie pod względem socjalnym dzieliła się ludność Polski w XVI stuleciu. Wskazano w szczególności na wzajemną ruchomość grup, co znajdowało wyraz w przechodzeniu bogatych patrycjuszy miejskich do stanu szlacheckiego, wskazano również przy opisie tej ruchomości na powstawanie nowych rodów magnackich.

Autorem piątego z kolei artykułu jest Janusz Tazbir. Artykuł ten nosi tytuł *Reformation and Toleration in Poland in the 16th Century (Reformacja i tolerancja w Polsce w XVI stuleciu)* i zawiera nowoczesne naświetlenie znanego powszechnie faktu, że Polska w dobie wojen i waśni wyznaniowych XVI wieku wykazywała pełną tolerancję wobec protestantyzmu, choć panującą religią był w niej rzymski katolicyzm, i stała się azylem dla wielu osób o przekonaniach protestanckich. Osoby te, uciekając przed prześladowaniami, emigrowały z własnych krajów do Polski, gdzie nie tylko zachowywały wolność osobistą, lecz miały możność głoszenia wyznawanych przez siebie zasad religijnych.

Najściślej związany z Kopernikiem jako uczonym jest szósty artykuł recenzowanego dzieła, napisany przez Pawła Rybickiego. Artykuł nosi tytuł *Science in Poland of the Renaissance Epoch (Nauka w Polsce w epoce Renesansu)* i daje obraz stanu nauki w Polsce, głównie w Uniwersytecie Krakowskim, w XV—XVI stuleciach. Wiemy, że studia Kopernika w Uniwersytecie Krakowskim w latach 1491—1495 ukształtowały umysłowość przyszłego reformatora astronomii i że one mogły dać mu impuls do przystąpienia do pracy nad nową teorią budowy świata. P. Rybicki poświęca więc wiele miejsca rozwojowi Uniwersytetu Krakowskiego w XV wieku po jego odnowieniu przez Władysława Jagiełłę, pisząc nie tylko o słynnej na całą Europę szkole astronomicznej, lecz i o innych dziedzinach nauki, uprawianych w Krakowskiej Akademii. Dążąc do zarysowania pełnego obrazu nauki w Polsce w omawianym okresie czasu, autor wspomina i o innych szkołach w Polsce, jak kolegium Lubrańskiego w Poznaniu, gimnazja w Chełmnie, Gdańsku i Toruniu oraz Akademia w Zamościu. Pisze również o uczonych, pracujących poza Uniwersytetem Krakowskim i innymi uczelniami. W dość obszernym podrozdziale podane zostały główne osiągnięcia uczonych polskich w naukach przyrodniczych i humanistycznych, przy czym zaznaczono włączenie się Polski do nurtu rozwoju nauk w epoce Renesansu. Uwypuklony został fakt, że dzieło Kopernika, które powstało w całości w Polsce jako największe osiągnięcie nauki polskiej i światowej omawianego okresu, miało podłoże intelektualne w bogatym dorobku myśli polskiej XV i XVI stuleci.

Autorem następnego z kolei siódmego artykułu jest Bogdan Suchodolski. W artykule, zatytułowanym *Education in the 16th Century Poland (Wychowanie w XVI-wiecznej Polsce)*, wskazano na wpływ humanizmu na rozwój nowych kierunków w edukacji młodzieży w Polsce oraz na rolę, jaką w tym rozwoju odgrywał Uniwersytet Krakowski. Zaznaczono przy tym wzrost liczby wykształconych ludzi pochodzenia plebejskiego. Zwrócono również uwagę na to, że edukacja humanistyczna i wypływające z niej idee pedagogiczne były ściśle powiązane z walką klasową między mieszczaństwem i masami plebejskimi a feudałami. W drugiej połowie XVI w. ukazały się w Polsce oryginalne prace z zakresu edukacji, z których najważniejszą było dzieło mieszczanina Szymona Maricjusza z Pilzna *De scholis et academiis* (1551), dość gruntownie omówione w wyżej wymienionym artykule. W publikacji omówiono również prace z zakresu edukacji Andrzeja Frycza Modrzewskiego oraz Seklucjana.

Ósmy z kolei artykuł, napisany przez Stanisława Mossakowskiego, noszący tytuł *Art in Poland in Copernicus's Time (Sztuka w Polsce w czasach Kopernika)*, daje bogato ilustrowany obraz osiągnięć sztuki polskiej w XV i XVI stuleciach. Omówiono w artykule działalność Włta Stwosza z Norymbergii, który tworzył w Krakowie w końcu XV w. jako rzeźbiarz, malarz i rytownik. Opisano również osiągnięcia w dziedzinie sztuki w północnej Polsce, w szczególności w Gdańsku. Sporo uwagi poświęcono dziełom architektury, jak Collegium Maius Uniwersytetu Krakowskiego, Wawel z kaplicą Zygmuntofską, przebudowany w XVI w. Autor wymienił w swym artykule wiele dzieł sztuki polskiej z XV i XVI stuleci, pisząc nie tylko o budowlach, rzeźbach i obrazach, lecz nawet o dziełach sztuki drukarskiej. Jest, oczywiście, mowa w artykule o udziale licznych artystów włoskich epoki Renesansu, którzy pracowali wówczas w Polsce. Odnosi się to głównie do architektury i rzeźby, bo malarstwo polskie omawianej epoki było raczej pod wpływem sztuki niemieckiej i niderlandzkiej. Podkreślono fakt, że wielu artystów rodzimego polskiego pochodzenia ściśle współpracowało z artystami, którzy przybyli do Polski z zagranicy.

Autorem dziewiątego artykułu, noszącego tytuł *Polish Literature of the Renaissance Epoch (Literatura polska epoki Renesansu)* jest Janusz Pelc. Renesans w polskiej literaturze rozpoczął się w drugiej połowie XV w., w czym dużą rolę odegrała działalność Filippo Buonaccorsi, zwanego Kallimachem. Omówiono dzieła poetyckie w języku łacińskim, pisane przez polskich autorów, jak Paweł z Krosna, Jan z Wiślicy i ich młodszy następcy, poświęcając więcej miejsca i uwagi działalności pisarskiej Andrzeja Krzyckiego. Zaznaczono ściśle związki między Wawrzyńcem Corwinusem a Mikołajem Kopernikiem. Wiele uwagi poświęcono, oczywiście, pisarstwu Jana Kochanowskiego i Mikołaja Reja jako piszącym po polsku. Wspomniano i o innych poetach, piszących po polsku i po łacinie. Artykuł J. Pelca daje obszerny przegląd osiągnięć polskiej literatury renesansowej.

Po tym artykule następuje dziesiąty artykuł recenzowanej książki pióra Elżbiety Głuszczyk-Zwolińskiej, zatytułowany *Music in the 16th Century Poland (Muzyka w szesnastowiecznej Polsce)*. Krótko scharakteryzowano właściwości XVI-wiecznej muzyki polskiej, grupującej się głównie przy dworze królewskim, wskazano przy tym na rozwój muzyki kościelnej. Omówiono w artykule działalność wybitniejszych kompozytorów, jak Mikołaj Gomółka, Wacław z Szamotuł i inni. Wyliczono opublikowane w Polsce traktaty muzyczne polskich autorów.

Książkę kończy artykuł Waldemara Voisé zatytułowany *The Great Year 1543 (Wielki Rok 1543)*, gdzie wskazano na zbieg innych ważnych dat w nauce polskiej i światowej, przypadających na rok 1543, mówiąc zaś szerzej w piśmiennictwie polskim i światowym. Np. takim wydarzeniem w Polsce była śmierć

wybitnego poety polskiego, piszącego po łacinie, Klemensa Janickiego oraz ukazanie się drukiem dzieła literackiego Miłkołaja Reja *Krótka rozprawa między trzema osobami, Panem, Wójtem i Plebanem*, wydrukowana w Krakowie w języku polskim. Pod względem naukowym, w aspekcie międzynarodowym, rok 1543 zaznaczył się obok wydania *De Revolutionibus* Kopernika opublikowaniem w Wenecji książki Andreego Vesaliosa *De Humani corporis fabrica*.

Recenzowana książka zarysowuje dość wszechstronny obraz Polski w czasach Kopernika zarówno od strony kulturalno-naukowej, jak i społecznej. Pewnym jej brakiem jest pominięcie problemów finansowych, w szczególności kursowania w ówczesnej Polsce różnych rodzajów pieniędzy, czemu Kopernik poświęcił swe cenne prace ekonomiczne. Szkoda też, że redaktor nie zaopatrzył książki w przedmowę, która wprowadzałaby czytelnika zagranicznego w istotę problematyki, poruszanej w książce.

Nie jestem wystarczająco kompetentny jako astronom i historyk astronomii, by poddać ocenie merytorycznej poszczególne rozdziały recenzowanej książki. Jestem przekonany, że zespół autorski został bardzo starannie dobrany i że problemy, przedstawione przez dobrych specjalistów, zostały przedstawione prawidłowo. Parę drobnych usterek rzuciło mi się w oczy. Wspomnę tu o dwóch. W artykule Marii Kiełzewskiej-Zaleskiej na str. 18 pewna wypowiedź przypisywana jest Janowi Sculteti jako rzekomemu biskupowi warmińskiemu. Otóż Jan Sculteti nie był biskupem, tylko jednym z kanoników. W artykule Janusza Pelca (str. 169) wypowiada się przypuszczenie, że Kopernik jako młody student Uniwersytetu Krakowskiego zetknął się w 1490 r. z Corvinusem. Było to niemożliwe, bo Kopernik przybył na studia do Krakowa dopiero w 1491 r.

Książka wydrukowana została w lutym 1973 r. w znikomo małym nakładzie, zaledwie 1500 egzemplarzy. Przeznaczona była ona w zasadzie dla czytelników z Zachodu, których miała poinformować o tle społeczno-historycznym, na którym rozwinęła się działalność Kopernika w Polsce. Niski nakład mógł sprawić, że do szerszych kół czytelniczych na Zachodzie książka nie trafiła, a na jej rozpowszechnienie swą interesującą i starannie dobraną treścią w pełni zasługiwałyby. Wspominam o tym, bo w dostępnej mi literaturze na obszerniejsze omówienie książki nie natrafiłem.

Eugeniusz Rybka
(Kraków)

A. Anteins: *Melnais metāls Latvija (Metalurgia żelaza i stali na Łotwie)*. Rīga 1976. Izdevniecība „Zinatne”. 211 s.

Książka A. Anteinsa jest zarysem historii rozwoju metalurgii żelaza i stali na ziemiach Łotewskiej S.R.R., przeznaczonym dla historyków techniki, archeologów, a także dla studentów. Jest to opracowanie na poziomie naukowym, zarówno ze względu na treść zamieszczonych materiałów, jak sposób jego opracowania i wyczerpującą bibliografię.

Charakter pracy A. Anteinsa, będącej syntetycznym opracowaniem sprawia, że warto na nią zwrócić uwagę polskiego czytelnika, pomimo trudności językowych (piszący tę recenzję korzystał z obszernego streszczenia rosyjskiego, poszerzonego dodatkowymi informacjami uzyskanymi od autora, a głównie z licznych publikacji Anteinsa w języku rosyjskim, które były podstawą omawianej syntezy).

Książkę A. Anteinsa rozpoczyna opis początków metalurgii żelaza i stali oraz technologii wykonania poszczególnych przedmiotów żelaznych na terenie Łotwy do początków XIII w. (rozdział I). Początki występowania żelaza na tych